

A KUTYA, MINT MUNKAÁLLAT

(Befejező rész)

A háziorzó kutya megkötése a 19. században ismeretlen volt. Az emberek úgy vélték, hogy így nem tudja kellően védeni az udvart, különösen éjjel vagy a háziak távollétében. Ugyanezen megfontolásból kiindulva a szabad mozgás gátlásától napjainkban is sokszor eltekintenek, annak ellenére, hogy a megyei elbirtokos szabályrendeletek egész sora mintegy 60–70 éve előírja. Aki megkötötte kutyáját, az az alábbi okok valamelyikéből teszi: harapósság, hatósági előírás és ellenőrzés, jó közbiztonság, kóborlás, idegen kutyákkal való párház, baromfiak kergetésének megakadályozása, betegségek megelőzése.

Az állat nyakára kötél-, szíj-, drót- vagy vas övet tesznek, amelyhez szükség szerinti hosszúságú lánc, kötél, drót egyik végét erősítik, míg a másikat földbevert karóhoz, főtörzs köré stb. rögzítik. Körülbelül az 1920-as évektől megjelenik egy racionalisabb változat, ami azt jelenti, hogy 2–3 méter magasságban fa, épület stb., egyszóval két szilárd pont között vastag drótot feszítenek ki. Erre karikát fűznek, aztán a láncsal összerögzítik, amely a kutya mozgása szerint szabadon csúszkál ide-

oda, lényegesen megnövelve és körül négyszögű alakítva a védhető területet.

Szabadban a kutyák ösztönösen, éhségből vagy biztatásra a felbukkanó vadak után vetették magukat. Az 1883-ban és később hozott vadászati (vadvédelmi) törvények azonban azt káros és jogtalan eljárásnak minősítették, melynek megakadályozásáért az eb tulajdonosát tették felelőssé. Használatba került tehát a *kolonc* (kölönc) egy fából készült, 25–50 cm hosszú 5–15 cm átmérőjű, henger vagy szivar alakú, sima felületű, Somogyban, Zalában, a Balaton-felvidéken kis harang, lakat stb. függővel díszített, illetve cifrára faragott kivitelben is előforduló tárgy. Középpontjába fület vagy karikát erősítenek, amelyhez 3–8 láncszem csatlakozik. Ennek végét a kutya nyakán levő övhöz kötik. A kolonc az állat lábait előtt keresztben lóg. Futás közben térdeit veri, így akadályozva a gyors mozgást. Pontos a lánc hosszúra ügyelni, mert ha kissé hosszabb, a kutya szájába kaphatja és máris könnyen szalad. Hamis, nagytestű ebeknél a függőszék hosszabb, hogy lábait között a földön húzva a futást még jobban gátolja.

Kutyakolonc. Ollár. (Zala m.) Néprajzi Múzeum

Kutyakolonc. Kék. (Szabolcs-Szatmár megye) Néprajzi Múzeum

Átmérőjük is vastagabb volt, így nem lehetett felvenni.

Az örzökutyák farkasok elleni harcát a pásztorkok nemcsak személyes közbeavatkozásukkal, hanem védőszerszámmal is segítették. Az ordisok harcmódora az, hogy áldozatuk, ellenfelük nyakát igyekeznek átharapni. Ennek megakadályozására ún. *örvet* (örü, gárd, gárda, vö. román „zgardă” (= örző, örv) kötöttek az ebekre. Szétálló hegyel minden közzelférkőzést lehetetlenné tettek. A tárgy leírása a rendkívül nagy formagazdagság miatt elég nehéz vállalkozás. A Magyarországon leginkább használatos típus félkörív alakú vas láncszemekből áll, amelyeknek vagy a végét alakították kifelé álló tüskékké, vagy a szemek gerincére merőlegesen kovácsoltak 1–2 hegyet. Az egyes részek rendszerint horgos rákalapálással vannak lazán egymáshoz erősítve, így könnyen simulnak a nyak oldalához. A tüskék száma, nagysága, formája, hegyük kiképzése sokféle lehet. Csekély számú vaspántos örv előfordulása, amelyek véleményünk szerint a Balkánról sodródtak hozzánk, szintén ismert.

Az örvet cigány- és falusi kovácsok készítették, nemcsak nálunk, hanem Európa-szerte. Egyes résznek szellemes kapcsolódása a kidolgozás esetenkénti aprólékosága felett mesterségbeli hagyományokra utal.

A farkasvilág elmúltával lassan kiokptak a használatból és közben ere-

deti funkciójuk ugyancsak feledésbe merült. Ma már úgy tudják, hogy használatának célja a vad, verekedős, nagyobb kutyákkal szembeni védelem volt. Ez a folyamat Nyugat-Európában hasonlóképpen, de korábban ment végbe, ami a tárgy elnevezésében is megnyilvánult, egyes helyeken ugyanis az elmúlt évtizedekben már „verekedő lánc”-nak, „verekedő örv”-nek nevezték.

Az eszköz készítése is módosult. Bőr szíjra alulról vas tüskéket, szögeket vertek, majd fejüket egy másik bőrszíkkal befedték és ezt a felsőhöz hozzávarrták. A szűrés palókához hasonlítanak, ezért esetleges kapcsolatuk talán felvethető.

Európai viszonylatban a nyakörv több száz éves múlttal rendelkezik. Az irodalmi anyag és a képzőművészeti ábrázolások alapján már a 13. századtól kimutatható, legalább is az Alpokban. Egyébként Portugáliától Görögorszáig mindenütt fellelhető, csupán a Szovjetunió európai részéről nincs tudomásunk előfordulásáról, bár lehet, hogy ez inkább a kutatás hibájának tudható be. Az anyag Leopold Schmidt szerinti rendszere-

Nyakörv. Nagyszalonta. Néprajzi Múzeum

zése kis módosítással elfogadható, így három típust különböztethetünk meg: 1. láncszemes örv, 2. vaspántos örv, melynek későbbi, a letűnés jeleit mutató, romlott változata a tüskés bőrv, 3. tüskés fagolyós örv.

Az egyes típusok — valószínűleg egymástól független — kialakulása-

nak útját illetően egyelőre csak találgatásokra vagyunk utalva. A láncszemes örv mesteremberek kezén nyerhette el végleges formáját. A fagolyós örv készítése talán a fában gazdag területekhez kötődik. A vaskarikás örv a Földközi-tenger mellékéről eredhetne. Egyik gyökere esetleg az egyiptomiaknál keresendő, hiszen tudjuk, hogy kb. i. e. 1350 táján kutyáikra nyakperect tettek s erre gyakran nevezték, a tulajdonjegyet is ráírták. A fejlődés következő, feltételezett állomásaira már a Balkánról találhatunk példákat. A nyakperc kiszélesedett, majd

Pergő, a kutya nyakára, Angyalháza (Hajdú-Bihar m.) Néprajzi Múzeum

a hatósság növelésére peremét behasították és hegyeszerűen felhajlították. Innen egyenes út vezetett a tüskék beillesztéséig.

Szajkosarak készítése szórványosan előfordult abban az esetben, ha a háziorzó kutya túlságosan harapós-nak bizonyult vagy ha a puli (pumi)

Szajkosár. Dunapataj (Pest megye) Néprajzi Múzeum (Létay Miklós felvétele)

a juh gyapját erősen szakította, viszont fogait nem akarták kitörölni.

Van olyan eb, amelyik alig ugat, s ez változatos terepen, éjjeli legeltetéskor a szemmel tartás és irányítás szempontjából elég zavaró. Úgy segítenek a problémán, hogy a kutya nyakába *pergőt* (zörgő, csörgő) kötnék. Ez rézből készült, füllel, átellenes oldalán hasítékokkal, illetve kis lyukakkal ellátott, dió nagyságú gömböcske, cigány, mesterember, egészben öntött vagy két kalapált félből összeállított munkája. Dróttal, madzaggal való egyszerű felkötése mellett legtöbbször szíjra erősítik (akár több pergőt is) és ezzel csatolják az eb nyakára.

Irodalom: Nagy Gyula: Paraszti állattartás a Vásárhelyi pusztán. Néprajzi Közlemények 1968, 1–2. sz. 225. p. Schmidt Leopold: Das Stachelhalsband des Hirtenhundes. Deutsches Jahrbuch für Volkskunde, Berlin, 1960. 154–181. pp. Szűcs Sándor: A nagysárréti juhászat. Debreceni Szemle, XI. 1937. 167–173. pp. Tálasi István: A bakonyi pásztorkodás. Ethnographia, 1939. 1–2. sz., 9–37. p. Létay Miklós